

شیوه‌نامه اجرایی توانمندسازی اجتماع‌محور

محمد علی محمدی قره قانی

هیات علمی دانشگاه علوم توانبخشی و سلامت اجتماعی

مدیر گروه توانمندسازی زنان - مرکز مطالعات و تحقیقات زنان

توانمندسازی چیست؟

▶ به تعبیر راپاپورت (Rappaport, 1984):

توانمندسازی کنترل بر منابعی است که زندگی مردم جامعه هدف را تحت تأثیر قرار می‌دهد و به‌عنوان روند و مکانیسمی دیده می‌شود که از طریق آن مردم، نهادها و اجتماعات، حاکمیت بر زندگی خود را پیدا می‌کنند.

▶ راپاپورت و زیمرمن، کاهش استرس در توانمند شدن و آثار روانشناختی توانمندسازی

▶ یادگیری از روش‌های حل مسئله در روانشناسی اجتماعی است

▶ مردم در مناطق مختلف و دوره‌های متفاوت یاد گرفته‌اند که مشکلات خود را حل کنند،

▶ مفهوم توانمندسازی به‌عنوان یک منفعت از نظر روانشناسی اجتماع محلی اهمیت و تبلور پیدا می‌کند که هم منافع فردی و هم جمعی آحاد اجتماع را در مشارکت دموکراتیک تأمین می‌کند که با مفهوم کمک کردن به فرد یا اجتماع متفاوت خواهد بود؛

▶ «کمک»، بحث کمبود کالا و منابع مدنظر بوده اما در توانمندسازی پدیده منافع در میان است (Rappaport, 1987).

▶ زیمرمن معتقد است که با فقدان توانمندسازی افراد نیازمند کمک، دچار از خودبیگانگی و احساس بی‌قدرتی می‌شوند (Zimmerman, et.al, 1992).

▶ Phenomena of interest.

- Rappaport, Julian. (1984). Studies in empowerment: Introduction to the issue. "Prevention in Human Services," 3, 1-7.

- Zimmerman, Marc A. Barbara A. Israel, Amy Schulz, and Barry Checkoway, (1992), Further Explorations in Empowerment Theory: An Empirical Analysis of Psychological Empowerment

توانمندسازی

در مجموع توانمندسازی را می‌توان این‌گونه تعریف کرد که فرایندی جمعی - ترکیبی شامل اصلاحات ساختاری و زمینه‌ای با مشارکت حکمرانان ملی و محلی و اجتماعات هدف به‌منظور گسترش آگاهی، توانایی و افزایش قابلیت‌ها و دارایی‌های افراد فقیر از طریق بهبود دسترسی‌ها به عدالت، منابع، بازار و خدمات به‌منظور رفع نیازهای اولیه و ایجاد رفاه آنان است.

نظریه و مدل‌های توانمندسازی

مدل توانمندسازی اسپریتزر: به بررسی ابعاد و چگونگی سنجش توانمندسازی روانشناختی در محیط پرداخته

محمد علی
محمدی قزوینی

مدل توانمندسازی روچا

او پنج نوع از توانمندسازی را در مفهوم پلکان توانمندسازی مطرح و آن را از طریق چهار بعد؛ منبع، فرآیند، اهداف، تجربه و قدرت مورد مطالعه قرار می‌دهد:

۱) توانمندسازی فردی

۲) « فرد در گروه

۳) « معرفتی (فرهنگی)

۴) « اقتصادی و اجتماعی

۵) « سیاسی

مدل اقتباسی از روچا

چارچوب توانمندسازی بانک جهانی

محمد علی
محمدی قره قانی

چارچوب توانمندسازی

توانمندسازی اجتماع محور:

Community based empowerment

▶ اغلب عبارت «توانمندسازی» با واژه «اجتماع محور» همراه می شود که تأکیدی بر چگونگی تحقق آن در عمل بوده و مشخص کننده آن است که چه کسانی مسئولیت این فرآیند را بر عهده داشته و از منافع آن برخوردارند

▶ اولین مفهوم سازی تئوری توانمندسازی اجتماع محور، از نوعی اقدام پژوهی مشارکتی با استفاده از طراحی اکتشافی استنباط می شود.

▶ کلمه کلیدی اینجا مشارکت است که به معنی سهیم شدن و دخیل بودن مردم در امور اجتماع به منظور ایجاد گروه های حمایتی برای تعیین نیازهای متقابل، تأمین منابع و رفع موانع است تا در نهایت قادر به مواجهه و پاسخگویی به مشکلات گروه از طریق برنامه ریزی، اجرا و مداخله مؤثر باشد.

- ▶ Persily, C. A., & Hildebrandt, E. (2003). *Community empowerment theory, Middle range theory for nursing*. New York: Springer Publishing Company
- ▶ Persily, C. A. & Hildebrandt, E. (2008). **Theory of community empowerment**. In Smith, M. J. & Lierhr, P. R. *Middle Range Theories for Nursing* (2nd Eds.). New York, NY: Springer Publishing Company.

توانمندسازی اجتماع محور

▶ توانمندسازی اجتماع محور به پروژه‌ها و فرآیندهایی اشاره دارد که هدف کلیدی آن‌ها، **افزایش توانایی عمومی ساکنان یک اجتماع** نسبتاً ناتوان، در خوداتکایی است.

▶ در این فرآیند **بین تسهیلگر، مدیریت و اجتماع همکاری وجود دارد** که در آن، تسهیلگر پس از ایجاد زمینه‌های توانمندسازی به دنبال تقویت پیوندهای بین اجتماع و تحکیم سرمایه اجتماعی است و در ادامه عموم مردم را به مشارکت فعال در روند تهیه و اجرای برنامه دعوت می‌نماید.

▶ **تسهیلگر**، برنامه را در اجتماع محلی که شامل مردم و مکان زندگی‌شان است اجرا نموده و به ارزیابی بازخوردهای برنامه در اجتماع می‌پردازد

▶ در نگاهی کلی توانمندسازی اجتماع محور، پیگیری راهبرد توانمندسازی و **مداخله در اجتماع مورد نظر** از طریق مشارکت جوامع محلی در فرآیند چانه‌زنی، تصمیم‌سازی، کنترل بر منابع و پاسخگو کردن نهادها و سازمان‌های محلی مجری طرح توانمندسازی است.

Empowerment Metaparadigm

توانمندسازی در واقع یک ظرفیت یا اقدام حل مشکل است که باعث کنترل فرد یا جامعه بر زندگی خود می شود.

وقتی توسعه اجتماع با توانمندسازی ادغام شود، باعث توانمندی اعضای اجتماع می گردد که اینجا نقش داوطلبان آشنا به کار و یا تسهیلگران محلی و بومی بسیار مهم است.

زمانی این مهم تحقق می یابد که متخصصین و افراد عادی و ساکن گروه اجتماعی با هم کار کنند و به آنچه طرفین باید ارائه دهند احترام گذاشته و مشارکت کنند.

متاپارادایم

یکسری مفاهیم و گزاره است که اصلی ترین بیان از پدیده را ارائه کرده که شامل مردم، محیط، تشخیص نیاز یا مشکل و مداخله و مداخله گر است که الگوی دقیق مفهومی و عملی توانمندسازی محسوب می شود.

متاپارادایم در واقع همان واقعیت ها و گزاره های محیط اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و امور همسایگی اجتماع است.

برای یک توانمندسازی موفق، ابتدا باید متاپارادایم جامعه هدف تعیین شود

برای تعیین متاپارادایم، اطلاعات (Information) یا همان پرسشنامه مشکلات و نیازها لازم است. Rapid evaluation

دو واژه Emancipation و Justice اینجا مهم است

در توانمندسازی اجتماع محور دو واژه کلیدی زیر بیش از همه مطرح است:

▶ تسهیلگر: (Facilitator)

▶ تسهیلگر به فردی اطلاق می‌شود که در فرایند کارگروهی در اجتماع محلی، دستیابی به اهداف طرح را تسهیل و گروه را هدایت و رهبری نماید؛ به عبارتی نقش آن، آسان نمودن فرایند هم‌آموزی است.

▶ مداخله: (Intervention)

▶ توانمندسازی جوامع محلی، ارتقای مشارکت جوامع محلی، بسیج اجتماعی، تغییرات اجتماعی در جهت افزایش اعتماد به نفس، مبارزه برای کاهش فقر، واژه‌ها و فعالیت‌هایی هستند که از آن به‌عنوان «مداخله» یاد می‌شود. این اقدامات توسط تسهیلگر صورت می‌گیرد.

فنون توانمندسازی

تکنیک (Participatory Rural Assessment) **PRA** ،
RRA (Rural Rapid Appraisal) ،
و (Community Based Initiatives) **CBI**

بحث گروهی

اعتمادسازی

متقاعدسازی

تغییر نگرش و روش

فنون توانمندسازی

خلاصه اجرای برنامه

روش‌شناسی و الگوی بومی توانمندسازی اجتماع محور

(1) توانمندسازی ساختاری:

- سایبرنتیکی (دادوستد اطلاعات و عواطف)
- فرهنگ حکمرانی: قدرت و تعامل با شهروندان و متناسب‌سازی اهداف سازمانی از طریق پاداش، ارتباطات و رهبری برای تحقق آن فرهنگ را مدنظر دارد
- وجود قوانین و مقررات
- مأموریت و عملکرد سازمان
- ظرفیت‌سازی سازمان محلی
- نظام پاداش‌دهی

خلاصه اجرای برنامه روش‌شناسی و الگوی بومی توانمندسازی اجتماع محور

۲) توانمندسازی حکمرانان محلی:

آموزش - مشارکت

پاسخگویی در قبال مسئولیت‌ها

ظرفیت‌سازی جامعه

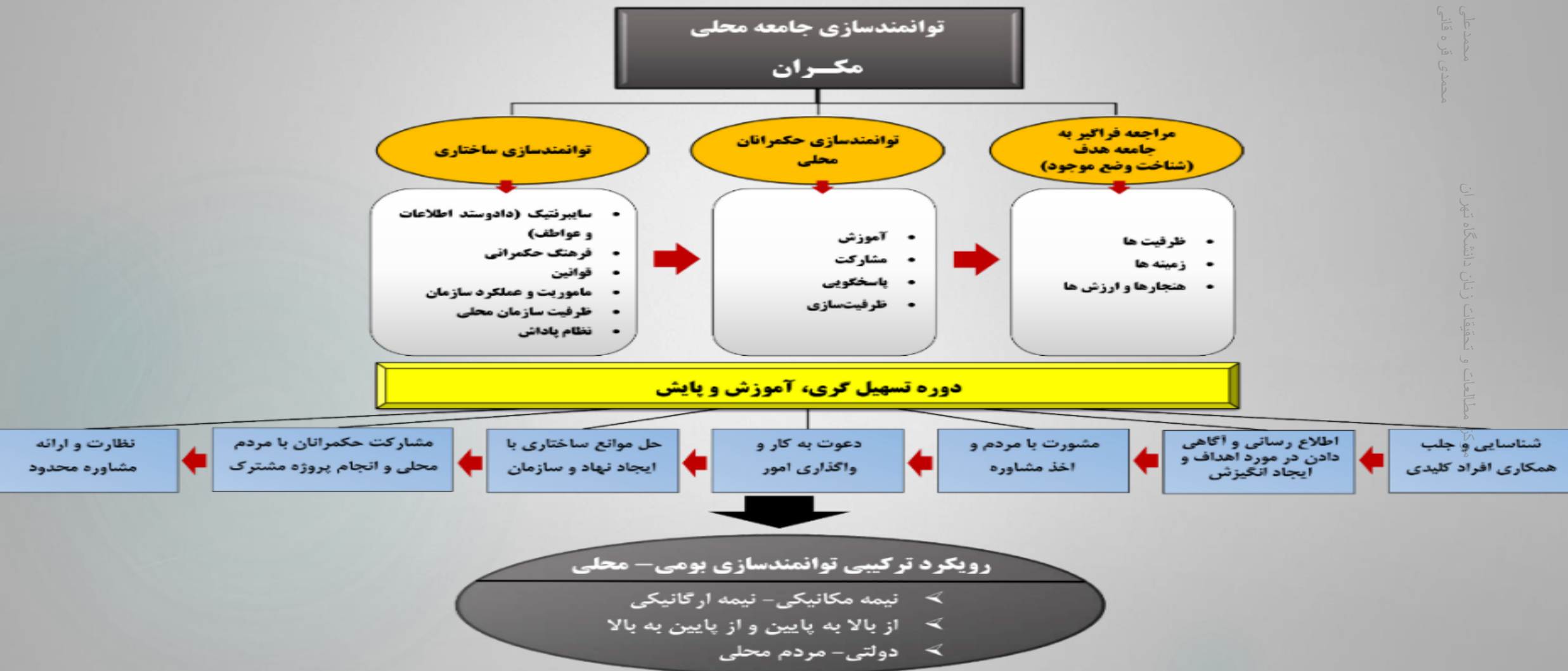
۳) مراجعه فراگیر به جامعه هدف:

شناخت ظرفیت‌ها

شناخت زمینه‌ها، هنجارها و ارزش‌های جامعه هدف

۴) دوره تسهیل‌گری، آموزش و پایش:

الگوی بومی توانمندسازی اجتماع محور

توانمندسازی اجتماع کوچک

پروژه گرامین بانک در بنگلادش

▶ محمد یونس که در نیمه دهه ۱۹۷۰ بانک گرامین را طراحی کرد.

▶ معتقد بود که دسترسی نداشتن به اعتبارات برای طبقات فقیر یکی از محدودیت‌های کلیدی در پیشرفت اقتصادی آنان است

▶ یونس وام‌دهی به طبقات فقیر بدون وثیقه.

▶ امروزه بانک گرامین یک نهاد مالی با بیش از ۶ میلیون وام‌گیرنده در بین طبقات فقیر است.

▶ مدل اقتصادی و توسعه اجتماعی گرامین، در کشورهای دیگر توسعه پیدا کرد.

▶ در حال حاضر در ۴۴ کشور دنیا، ۱۶۸ نمونه مشابه بانک گرامین راه‌اندازی شده

چارچوب توانمندسازی زنان

▶ بانک جهانی و دیگر سازمان‌های توانمندساز بر توانمندسازی زنان در برنامه‌های اجتماع‌محور تأکید خاص و ویژه‌ای دارند.

▶ هنگامی توسعه متوازن است که زنان یکی از مهم‌ترین گروه‌های اجتماعی به شمار روند

▶ پس توانمندسازی با قدرت بخشی به زنان، فرایندی است که آنان به منابع قدرت، دسترسی و کنترل بیشتری پیدا می‌کنند و در تصمیم‌گیری‌های مربوط به منابع و پیرامون خود نقش قدرتمندانه‌تری ایفا می‌کنند

▶ زنان علی‌رغم قابلیت‌های زیاد در اکثر جوامع جزو طبقه فقیر محسوب می‌شوند

▶ ویژگی‌های زنان:

▶ مشارکت موفق زنان در برنامه‌های آموزشی و توانمندسازی

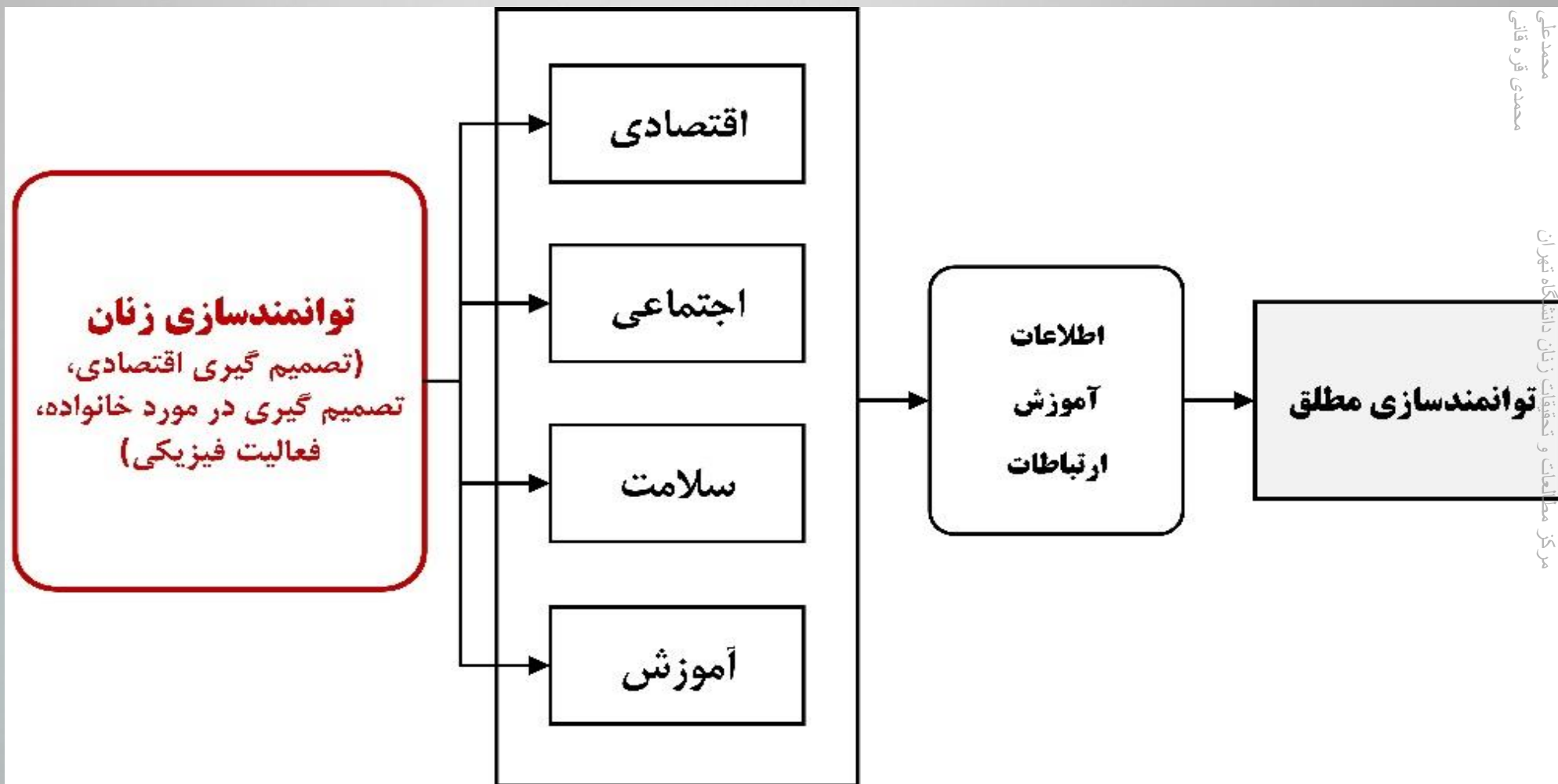
▶ مراجعه به مشاور

▶ تلاش برای جبران عقب ماندگی‌ها

▶ سرمایه اجتماعی زنان

▶ گرامین بانک

مدل توانمندسازی زنان

الگو: توانمندسازی زنان روستایی در اردبیل

این برنامه از سال ۱۳۸۴ تا ۱۳۸۶ با حمایت مرکز امور خانواده و زنان نهاد ریاست جمهوری توسط مؤسسه فرهیخته و با همکاری اداره کل زنان و خانواده استانداری اردبیل اجرا شد. هدف کلی برنامه، ارتقای توانمندی‌ها و دانش و مهارت زنان روستایی در زمینه نحوه شناسایی و رفع نقش آن‌ها در عرصه توسعه محلی بود.

روش و مراحل اجرای طرح توانمندسازی به شرح زیر بوده است:

سازمان دهی تیم اجرایی طرح شامل کارشناسان اجرایی، مدرسان و ناظران؛

انتخاب روستاهای هدف بر اساس یک سری شاخص‌های تعیین شده با مشورت ادارات جهاد کشاورزی، مرکز بهداشت، کمیته امداد، فرمانداری و آموزش بهداشت؛

معرفی برنامه به افراد کلیدی روستا و جلب همکاری داوطلبانه با برنامه؛

انتخاب یک زن از هر روستای هدف بر اساس مصاحبه با داوطلبان جهت همکاری در طرح تحت عنوان رابط توسعه روستا؛

برگزاری سه دوره آموزشی در خصوص ارزیابی و تحلیل جامعه، نیازسنجی و برنامه‌ریزی؛

تعریف و اجرای مداخلات توسط زنان رابط توسعه روستا؛

نظارت دوره‌ای بر روند فعالیت زنان رابط توسعه روستا قبل از برگزاری هر دوره آموزشی توسط ناظران برنامه، رفع اشکالات و آموزش و هدایت آن‌ها در محل.

از جمله نقاط قوت این طرح، می‌توان به استمرار طرح، همراهی تسهیلگران و زنان روستایی، ارتباط بیشتر زنان با نهادهای محلی در به‌کارگیری نتایج آموزش‌ها و حمایت بیشتر فرمانداری‌ها از زنان توانمند در پرداختن به مسائل روستای خود اشاره کرد.